

**Ocena dorobku naukowo-badawczego
i rozprawy habilitacyjnej ks. dra Joachima Nowaka
w związku z ubieganiem się o stopień naukowy
doktora habilitowanego nauk teologicznych**

1. Kwalifikacje naukowe habilitanta

Ks. Joachim Nowak uzyskał stopień magistra teologii w Wydziale Teologicznym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Lublinie w 1981 roku na podstawie pracy *Zagadnienie śmierci w polskiej powojennej literaturze filozoficzno-teologicznej*, napisanej pod kierunkiem abpa prof. dra hab. Alfonsa Nossola. W latach 1979-1981 odbywał w Opolu studia teologiczno-pastoralne w Instytucie Teologiczno-Pastoralnym Filii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Lublinie. W roku 1982 odbył w Niemczech kurs języka niemieckiego w Goethe-Instytucie w Iserlohn. W latach 1991-1993 korzystał z dwuletniego urlopu naukowego. W tym czasie odbywał studia doktoranckie w Wydziale Teologicznym Ruhr-Uniwersytetu w Bochum. W 1994 roku otrzymał dyplom licencjata z teologii na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w Lublinie. Stopień naukowy doktora nauk teologicznych uzyskał w Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Opolskiego 24 kwietnia 2002 roku na podstawie pracy doktorskiej *Problem śmierci jako ostatecznej decyzji personalnej we współczesnej niemieckiej literaturze teologicznej*, przygotowanej na seminarium z teologii dogmatycznej.

2. Ocena wartości dorobku naukowo-badawczego

Można uznać, że od uzyskania stopnia doktora z teologii w 2002 roku, habilitant w sposób znaczący powiększył swój dorobek naukowy, na który się składa:

2.1. Jest autorem 3 książek (oprócz rozprawy habilitacyjnej, która zostanie oceniona osobno) i współautorem jednej książki. Szczególne znaczenie mają *W śmierci też nadzieja. Problem śmierci jako ostatecznej decyzji personalnej we współczesnej literaturze teologicznej*, Opole 2002, ss. 272 i w języku niemieckim *Der Mensch im Angesicht des Todes. Der Fragenkomplex des Todes in der polnischen philosophisch-theologischen Nachkriegsliteratur*, Herne 2016.

2.2. Jest autorem 18 artykułów naukowych, opublikowanych w poważnych dziełach zbiorowych i w poważnych czasopismach naukowych, takich, jak: „Studia Oecumenica”, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego”, „Nurt SVD”.

2.3. Jest także autorem 3 artykułów naukowych oddanych do druku i jednej książki naukowej oddanej do druku (autor posiada zaświadczenie Redakcji "Studia Oecumenica" , "Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego" i "Roczniki Teologiczne KUL", o przyjęciu artykułów do druku oraz poświadczenie Wydawnictwa - Blömeke, że książka ukaże się w Herne 2016, ss. 65).

Ponadto opublikował 3 artykuły popularno-naukowe.

3. Podejmowane tematy badawcze

Po uzyskaniu stopnia doktora nauk teologicznych badania ks. Joachima Nowaka koncentrują się wokół następujących nurtów badawczych:

3.1. Duchowość eschatyczna

Początkowe badania habilitanta łączą się z tematyką dysertacji doktorskiej, poświęconej koncepcji śmierci jako ostatecznej decyzji personalnej. Do rezultatów tych badań należy książka *W śmierci też nadzieja. Problem śmierci jako ostatecznej decyzji personalnej we współczesnej niemieckiej literaturze teologicznej*, Opole 2002, ss. 272. Książkę tę można uznać za polski wkład w historię opracowań rozwoju myśli teologicznej, zwłaszcza eschatologii. Celem drugiej książki o tytule *Der Mensch im Angesicht des Todes. Der Fragenkomplex des Todes in der polnischen philosophisch-theologischen Nachkriegsliteratur*, Herne 2016, ss. 111, było zarysowanie nauki o śmierci i przedstawienie jej miejsca w polskiej powojennej literaturze filozoficzno-teologicznej, jak też ukazanie wartości polskiej nauki teologicznej na temat śmierci.

Biorąc pod uwagę kryterium czasu, zauważamy, że przedstawiony przez habilitanta dorobek naukowy, jest pogłębiany, uściślany i jednocześnie poszerzany. Ks. Nowak starał się zgłębiać wymiar śmierci w ujęciu Borosa ukazując, że człowiek w momencie śmierci zdolny jest do podjęcia w pełni świadomego i wolnego aktu wyboru Boga. Widać to między innymi w następujących artykułach: *Ladislaua Borosa koncepcja śmierci*, w: P. Jaskóła, R. Porada (red.), *Ad plenam unitatem*, Opole 2002, s. 331-338, czy *Śmierć jako w pełni personalny akt człowieka w świetle koncepcji ostatecznej decyzji*, w: „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska

Opolskiego” 33(2013), s. 229-246 oraz *Poglądy Karla Rahnera na koncepcję ostatecznej decyzji*, w: „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 25(2005), s. 289-306.

Ponieważ chrystologia przeżywa dziś czas ożywionego rozwoju dyskusji i odnowy zmierzającej ku bardziej integralnemu rozumieniu tajemnicy Chrystusa, dlatego następnie habilitant zajął się badaniami śmierci w świetle aspektu chrystologicznego. Ten problem podejmuje m.in. artykuł: *Śmierć w wymiarze chrystologicznym w świetle współczesnej literatury teologicznej*, w: „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 34(2014), s. 83-99, gdzie autor ukazuje, że każda śmierć dzięki Chrystusowi może być czynem wyzwolicielskim, czyli czymś odwrotnym niż miała być początkowo.

Ponieważ śmierć Chrystusa znajduje swe dopełnienie w Jego zmartwychwstaniu, dlatego habilitant zajął się także badaniami dotyczącymi zmartwychwstania w chwili śmierci. Wyniki znaczących badań habilitanta w tym zakresie dostrzegamy w takich artykułach, jak: *Śmierć jako początek zmartwychwstania w świetle koncepcji ostatecznej decyzji*, w: „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 26 (2006), s. 267-278 oraz w języku niemieckim *Auferstehung im Tod und Vollendung der Welt im Lichte der individuellen Eschatologie von Gisbert Greshake*, w: „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 35(2015), s. 119-132. Ukazują one, że Bóg dopełnia w zmartwychwstaniu to, co człowiek czynił i w końcu zrealizował w ziemskim życiu. Reasumując należy podkreślić, że w powyższym obszarze zainteresowań habilitanta nad tematyką śmierci rozpościera się wielkanocna nadzieja chrześcijańskiej wiary i teologii.

3.2. Ekumenizm

Kolejne zainteresowania habilitanta koncentrują się wokół zagadnień związanych z ekumenizmem. Ks. Nowak zwraca uwagę na to, że eschatologia, w swym dynamizmie, który wypływa z nowego jej ujęcia, staje się szansą dla dialogu ekumenicznego. Punktem centralnym, według ks. Nowaka, staje się dialog Boga z człowiekiem, który w historycznym i niepowtarzalnym czasie rozstrzyga los ludzkiej wiekuistości. Ponieważ habilitant żyje w kraju, w którym jest bardzo dużo protestantów, dlatego też przedmiotem jego dalszych zainteresowań jest płaszczyzna ekumenizmu, związana przede wszystkim z teologią protestancką. Jego artykuł *Protestanckie reakcje na koncepcję Borosa*, w: „Studia Oecumenica” 2(2002), s. 301-316, wykazuje, że niemieccy teologowie protestanccy nie wnikają w ogóle w szczegóły koncepcji śmierci jako ostatecznej decyzji personalnej.

Niemniej jednak badania ks. Nowaka ukazują, że powyższa koncepcja śmierci posiada bardzo wyraźne znaczenie ekumeniczne.

Do tego pola badawczego trzeba też zaliczyć wielopłaszczyznowe rozważania na temat inicjatyw ekumenicznych w Niemczech, a także na temat wspólnej eucharystii oraz różnoprzynależności związków małżeńskich. Owocem tych wysiłków są artykuły naukowe na powyższe tematy. Pierwszy z nich: *Współczesne inicjatywy ekumeniczne w Niemczech*, w: „*Studia Oecumenica*” 4(2004), s. 209-218, akcentuje, że współpraca ekumeniczna w Niemczech bazuje na przekonaniu Kościołów, że ich wiara w czyn zbawczy Boga w Chrystusie, bardziej je łączy niż dzieli. Jednak prawdziwy postęp ekumeniczny, według ks. Nowaka, zostanie osiągnięty dopiero wówczas, kiedy Kościoły będą gotowe do wspólnego wsłuchiwania się w wieloraki głos jednego Ducha Bożego.

Jedność Kościoła przejawia się i jest realizowana w sakramencie Eucharystii. Dlatego konsekwentne rozwinięcie tej myśli znajdujemy w artykule: *Perspektywy wspólnej eucharystii w dialogach ewangelicko-katolickich*, w: P. Jaskóła, R. Porada (red.), *Wspólna eucharystia – cel ekumenii*, Opole 2005, s. 243-252. Autor wykazuje tutaj, że wiele Kościołów wyrosłych z reformacji nie widzi dziś żadnych przeszkód dla wspólnoty eucharystycznej z Kościołem katolickim, ponieważ pojmują Eucharystię jednostronnie jako osobową wspólnotę z Jezusem Chrystusem, tracąc z pola widzenia wspólnotę kościelną. Jednak zdaniem habilitanta, największą przeszkodą na drodze do wspólnoty eucharystycznej Kościołów różnych wyznań stanowi przede wszystkim odmienne rozumienie godności kapłaństwa.

Zdaniem habilitanta, należy zwrócić uwagę na, zależne od wyznania, różnice dotyczące praktyk religijnych, głównie chodzi tu o rozumienie małżeństwa. To skłoniło ks. Nowaka do zajęcia się badaniami nad różno wyznaniowymi związkami małżeńskimi. Ten problem został podjęty w artykule: *Różnoprzynależności związki małżeńskie z perspektywy niemieckiej*, w: „*Studia Oecumenica*” 6(2006), s. 87-89, który ukazuje, że w obydwu wyznaniach uważa się małżeństwo z zasady za nierozzerwalne. Autor dochodzi w swoich badaniach do wniosku, że różnice w pojmowaniu małżeństwa są jedynie różnicami w pojmowaniu samego sakramentu.

W obszarze ekumenizmu przedstawił ks. Nowak także w dwóch artykułach wybitne postacie reformacji. Pierwszą z nich jest Jan Kalwin, który jest reformatorem religijnym XVI wieku. Jest on jednym z głównych twórców systemu teologicznego, zwanego „kalwinizmem”. W artykule opublikowanym w języku niemieckim *Die Hauptaspekte der*

Calvins Eschatologie, w: „Studia Oecumenica” 9(2009), s. 175-182, omawia eschatologię Kalwina.

Natomiast w 2010 roku przypadła 450 rocznica śmierci Filipa Melanchtona, to zainspirowało ks. Nowaka do napisania artykułu w języku niemieckim: *Philipp Melanchthon und die Ökumene*, w: „Studia Oecumenica” 10(2010), s. 269-275, gdzie przedstawia powyższego reformatora jako ekumenistę reformacji. Ks. Nowak jest zdania, że Melanchton zasłużył na ten tytuł, ponieważ był on pośrednikiem między reformacją a Kościołem katolickim.

3.3. Islam

Trzecim obszarem badań naukowych habilitanta jest islam. Godnym podkreślenia i zauważenia jest fakt, że habilitant nie tylko prowadzi badania teoretyczne w tym zakresie, ale również prowadzi bezpośredni dialog z muzułmanami, gdyż jest proboszczem parafii w Dortmundzie, a jego kościół katolicki sąsiaduje z meczetem tureckim. Dlatego zajął się też badaniami nad islamem w następujących artykułach w języku niemieckim: *Dokumente des Zweiten Vatikanischen Konzils als katholische Grundlage für den Dialog mit dem Islam*, w: „Studia Oecumenica” 8(2008), s. 201-206 i *Die muslimische Welt in Deutschland*, w: „Nurt SVD” 138(2015), s. 376-397 oraz *Der christlich-islamische Dialog aus katholischer Perspektive*, w: „Studia Oecumenica” 15(2015), s. 313-332. Habilitant stwierdza tutaj, że jedynie dialog międzyreligijny może przysłużyć się do wzajemnego zrozumienia religii i narodów i jest gwarantem światowego pokoju. Postawę więc chrześcijan wobec muzułmanów winny charakteryzować solidarność, braterstwo i dążenie do pokoju.

4. Udział w sympozjach i konferencjach

O kontakcie ks. Nowaka z środowiskami naukowymi i o uznaniu jego prac naukowych może świadczyć to, że brał udział w konferencjach naukowych, a także był zapraszany do czynnego udziału w sympozjach międzynarodowych. Do najważniejszych wystąpień sympozjalnych i konferencyjnych można zaliczyć: Referat wygłoszony na międzynarodowym sympozjum w Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Opolskiego (15.11.2006r.), pt. *Różnowyznaniowe związki małżeńskie z perspektywy niemieckiej*. Referat został opublikowany w: „Studia Oecumenica” 6(2006), s. 87-98; następnie referat wygłoszony na międzynarodowym sympozjum w Zamku Piastów Śląskich w Brzegu

(16.05.2013r.), pt. *Tolerancja-nietolerancja wobec muzułmanów w Niemczech*, opublikowany w języku niemieckim pt. *Das Leben der Muslime in Deutschland*, w: „Studia Oecumenica“ 13(2013), s. 281-296; kolejny referat wygłoszony w języku niemieckim w Centrum św. Alojzego w Dortmundzie (Niemcy), 16.06.2014r., pt. *Śmierć w wymiarze chrystologicznym w świetle współczesnej literatury teologicznej*, opublikowany w: „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 34(2014), s. 83-99; Referat wygłoszony w języku niemieckim w Centrum św. Alojzego w Dortmundzie, 18.05.2015r., pt. *Auferstehung im Tod und Vollendung der Welt im Lichte der individuellen Eschatologie von Gisbert Greshake*, w: opublikowany „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego “ 35(2015), s. 119-132.

Habilitant brał także udział w wielu konferencjach naukowych w Niemczech. Do najważniejszych można zaliczyć: Konferencja naukowa na temat: Christlich-islamischer Dialog, Katholische Akademie Kardinal-Jaeger-Haus, Schwerte (Niemcy), 3.11.2007r.; Konferencja naukowa na temat: Woher kommen wir? Wie ist die Welt entstanden? Gibt es ein Ziel der Schöpfung – oder sind wir nur das Ergebnis eines kosmischen Zufalls? Kaiserpfalz, Paderborn (Niemcy), 25.02.2008r.; Konferencja naukowa na temat: „Zeichen sein“ – Überlegungen zu einer radikalen „sakramentalen“ Sicht des Amtes in einer Kirche, die anders werden will, Aspethera, Paderborn, 16.11.2009r.; Konferencja naukowa na temat: Die Vision des Zweiten Vatikanischen Konzils – an der Zeit und der Zeit voraus. Ein Rückblick nach vorn, Kaiserpfalz, Paderborn, 26.11.2012r.

5. Działalność dydaktyczno-naukowa i organizacyjna

W latach 1978-1981 ks. Nowak był duszpasterzem w parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa w Zabrze i katechetą dla szkół podstawowych i średnich oraz pracował jednocześnie w duszpasterstwie akademickim. Jako katecheta pracował także w szkołach podstawowych w Neunkirchen i Burbach (1982-1988) i w szkole zawodowej w Burbach (1987-1988). Pracował on także jako kapelan wojskowy w Jednostce Lotniczej w Burbach, gdzie prowadził regularnie wykłady ogólnoteologiczne, socjologiczne i etyczne (1986-1988). W latach 2010-2014 dla różnych środowisk kościelnych miał habilitant 10 wykładów gościnnych z zakresu problematyki teologiczno-dogmatycznej. Habilitant był także organizatorem dwóch konferencji naukowych (Dortmund 2014 i 2016).

Ponadto trzeba podkreślić członkostwo w towarzystwach naukowych: członek zwyczajny – Europäische Gesellschaft für Katholische Theologie w Tübingen (Niemcy);

członek zwyczajny – Görres-Gesellschaft zur Pflege der Wissenschaft w Bonn (Niemcy);
członek zwyczajny – Österreichische Gesellschaft für Religionsphilosophie w Innsbruck
(Austria); członek zwyczajny – Deutsche Gesellschaft für Missionswissenschaft w Wuppertal
(Niemcy); członek zwyczajny – Katholisches Bibelwerk w Stuttgart (Niemcy).

6. Ocena rozprawy habilitacyjnej

Uwieńczeniem dotychczasowych badań autora jest rozprawa habilitacyjna w języku niemieckim pt. *Das Todesverständnis in der Eschatologie von Ladislaus Boros, Karl Rahner und Gisbert Greshake. Eine dogmatisch-anthropologische Studie*, Herne 2016, ss.204 (recenzenci wydawniczy: ks. prof. UKSW dr hab. Jan Krajczyński i ks. dr hab. Stanisław Suwiński, UMK).

Rozdział I poświęcony jest prezentacji poglądów L. Borosa, uważanego za współczesnego twórcę czy też reprezentanta koncepcji śmierci jako ostatecznej decyzji personalnej człowieka. Szczegółowo skoncentrowano się na podstawach antropologicznych i teologicznych. Uważa on, że dopiero w chwili śmierci człowiek jest w stanie pozbyć się ostatecznie obcości swego bytu, dopiero w śmierci może człowiek całkowicie spotkać Boga w Chrystusie i może wobec Niego podjąć ostateczną decyzję. W momencie śmierci ma człowiek możliwość do pierwszego pełno personalnego aktu.

Rozdział II omawia koncepcję śmierci w ujęciu K. Rahnera, zawierającą pewną bliskość do Borosa. Rahner zwraca uwagę przede wszystkim na to, że śmierć w całym życiu człowieka, doświadczana jest nie tylko jako cierpienie, lecz również jako czyn w pełni personalny. Opisuje on także w sposób bardzo dokładny moment śmierci. Śmierć jest według niego, chwilą wyboru, w której skupia się całe życie człowieka i wszystko w tym życiu staje się już jednoznacznie ustalone i ostateczne.

Rozdział III prezentuje poglądy indywidualnej eschatologii Gisberta Greshake. Na uwagę zasługują w tym rozdziale przede wszystkim: rozważania antropologiczne, chrześcijańskie oczekiwanie przyszłości oraz zmartwychwstanie w śmierci i dopełnienie świata.

Rozdziały IV i V przedstawiają krytyczną ocenę śmierci w ujęciu L. Borosa i K. Rahnera w świetle indywidualnej eschatologii G. Greshake oraz dyskusję wobec tej koncepcji śmierci jako ostatecznej decyzji personalnej. Publikacja ks Nowaka jest jedną z pierwszych prób „nietradycyjnego“ spojrzenia na śmierć i dlatego też polemika z powyższą koncepcją odsłania szanse i trudności takiego rozumienia śmierci. Jest ona także wielką szansą dla

współczesnej eschatologii. Zrozumienie pojęcia powyższej koncepcji śmierci jako próby, której argumenty zostały przeanalizowane i skonfrontowane co do ich zawartości prawdy, wskazuje na to, że to problematyczne ujęcie śmierci było wystawione na otwartą dyskusję i krytykę.

Rezultaty badań eschatologii Borosa, Rahnera i Greshake, skłaniają habilitanta, do wyprowadzenia najważniejszych wniosków:

1. Ważnym aspektem tej koncepcji śmierci jest jej znaczenie pedagogiczne. Wywody tej koncepcji mogą być wzorem kazania, np.: Mówiąc o śmierci i umieraniu, należy wiernym podkreślać ciągle przybliżanie sensu tego faktu, jako spotkania z Bogiem.

2. Innym aspektem tej koncepcji jest jej znaczenie pastoralne. W świetle powyższej hipotezy śmierci dochodzi się, według habilitanta, do większego pogłębienia związku sakramentalnego z misterium śmierci i zmartwychwstania. Stąd też należy mówić o eschatycznym i paschalnym charakterze sakramentów.

3. Zdaniem habilitanta, syntetyczne zrozumienie L. Borosa koryguje szeroko rozpowszechnione, zbyt obrazowe wyobrażenie o śmierci i rzeczach ostatecznych.

4. Należy podkreślić, że cały szereg aspektów ekumenicznego wymiaru nauki śmierci Borosa można uznać za wspólne w ogólnochrześcijańskiej eschatologii, gdyż właśnie Ewangelia zawiera centralne prawdy dotyczące życia wiecznego, oparte o tajemnicę śmierci i zmartwychwstania Chrystusa.

Praca ks. Joachima Nowaka poszerza wiedzę z zakresu eschatologii i zbliża światy niemiecko i polskojęzycznej teologii. Próbuje ona rozjaśnić pewne aspekty śmierci, które na przestrzeni czasu zostały odsunięte na plan dalszy, albo nie zostały jeszcze do dnia dzisiejszego należycie utematycznione. Należy mieć nadzieję, że rozprawa ta będzie mobilizować do dalszych badań i do dalszej dyskusji nad tematem śmierci, gdyż śmierć może nas zbliżać do wielkiej tajemnicy i otwierać przed nami nowe, nie znane dotąd perspektywy.

7. Wnioski końcowe

Wnikliwa analiza dorobku naukowego ks. Joachima Nowaka, przekonała recenzenta o ich wysokim poziomie metodologicznym i merytorycznym. Dorobek ten jest przykładem rzetelnej pracy badawczej. W sposobie podejścia do badań, widać u habilitanta dociekliwość i głębię wnikania w problemy badawcze. W miarę upływu czasu da się zauważyć u ks. Nowaka, przemyślane metodycznie uzupełnianie podejmowanych zainteresowań, jak również dokonywanie coraz wnikliwszej analizy materiału źródłowego, co pozwala mu na coraz

dojrzałe i coraz trafniejsze wyprowadzanie wniosków. Dokonania naukowe habilitanta, jego publikacje, udział z referatami w sympozjach pokazują, że jest dobrym specjalistą od problematyki eschatologicznej, a także znawcą teologii ekumenicznej. Badania związane z przygotowaniem rozprawy habilitacyjnej świadczą o jego dużej samodzielności i dojrzałości naukowej. W jego postępowaniu naukowym można zauważyć coraz większą odwagę zaznaczającą się w krytycznym podejściu do podejmowania zagadnień oraz w stawianiu postulatów na przyszłość.

Zgodnie z *Ustawą o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki*, stwierdzam, że Autor recenzowanego dorobku naukowego i rozprawy habilitacyjnej, spełnia wymogi stawiane kandydatom ubiegającym się o ten stopień naukowy. W publikacjach i działalności naukowej habilitant wykazuje się w pełni satysfakcjonującą wiedzą teoretyczną, a także umiejętnością samodzielnego prowadzenia badań naukowych i ich praktycznego wykorzystania.

Na podstawie pozytywnej oceny rozprawy habilitacyjnej i dorobku naukowego, po uzyskaniu stopnia doktora, występuję do Rady Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, z wnioskiem o dopuszczenie ks. Joachima Nowaka do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego.

Ks. prof. zw. dr hab. Ireneusz Werbiński

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Toruń 10.05.2017r.